

УДК 821.111:82-31 "17"

К. В. Тарасенкокандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Запорізького національного технічного університету

ПЕРЕДМОВИ ДО АНГЛІЙСЬКИХ РОМАНІВ XVIII СТОЛІТТЯ ЯК ПРОСТІР ЖАНРОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЙ

У статті розглядаються передмови до англійських романів як джерело жанрологічних рефлексій літераторів XVIII століття. Доведено, що роздуми над природою роману, які репрезентовані на сторінках художніх творів, правомірно розглядати як один із етапів розвитку романознавства.

Ключові слова: жанр, роман, передмова до роману, рецепція, історико-літературний процес.

Постановка проблеми. Історико-літературний аналіз твору неможливий без урахування здобутків теоретико-літературних. Якщо у фокус уваги потрапляє такий жанр, як роман, то в цьому випадку обов'язково необхідно апелювати до його законів та канонів, якщо про них можна говорити на тому чи іншому етапі розвитку. На цей факт звертають увагу і літературознавці: «Осмилення жанрової сутності художнього тексту постає першим етапом роботи над ним» [8, с. 6] (Н. Копистянська), «теорія та історія повинні доповнювати, точніше навіть взаємопроникати одна в одну» [21, с. XIII] (М. МакКеон).

Саме такий вектор дослідження видається вельми доцільним із точки зору вивчення етапів розвитку роману та його основних форм, які «для читача або навіть дослідника ХХ століття майже однаково звичні» [6, с. 7]. Вельми слушно із цього приводу висловлюється українська дослідниця Л. Потьомкіна: «Тільки в органічній злуці напрямки цих зусиль, особливо інтенсивних у сучасному вітчизняному «романознавстві», де активно ведуться пошуки, спрямовані на синтез історико-літературного та теоретико-типологічного системних методів дослідження, можливе осягнення жанру, не підвладного канонам та правилам, «вільного», навдивовижу мінливого, різнохарактерного, втім, безсумнівно, цілісного, такого, що має риси жанрової спільності» [11, с. 3].

До числа аксіоматичних постулатів сучасної жанрології належить теза про жанрову неунормованість роману, який, за зауваженням Т. Денисової, «не став і ніколи не стане канонічним, бо має невичерпні джерела руху – ту реальну

дійсність, у безпосередньому контакті з якою він розвивається» [4, с. 4]. Саме неканонічний характер роману та його спроможність жваво реагувати на об'єктивну реальність, яка постійно змінюється, помітно ускладнюють вивчення історико-літературної специфіки цього епічного жанру. Річ у тім, що його жанрова неунормованість, неканонічний характер суттєво ускладнюють теоретико-літературне сприйняття роману як цілісної та структурованої системи, в якій чітко визначено місце кожного елемента. Думається, що осмилення жанрової природи роману постає необхідним кроком на шляху вивчення художньої своєрідності будь-якого роману, особливо коли мова йде про літературну спадщину, народжену в лоні традиціоналістського типу художньої свідомості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія вивчення роману налічує декілька століть: від чисельних трактатів, літературно-критичних маніфестів, передмов до літературних творів XVI–XVII ст. до ґрунтовних теоретико-літературних праць початку ХХІ ст. Важливим віхами в процесі становлення загальних уявлень про роман є роботи таких письменників і мислителів, як Дж. Чінтіо («Роздуми про мистецтво створення романів», 1554); Ф. Сідні («Захист Поезії», 1589), П.-Д. Гюе («Про походження роману, 1670), Н. Буало («Поетичне мистецтво, 1674), В. Конґрива (передмова до п'єси «Незнайомка», 1692), Г. Філдінга (передмова до «Історії пригод Джозефа Ендрюса», 1742) та ін.

Формуванню теорії жанру сприяли наукові праці таких вчених, як: В. Кожинів («Происхождение романа», 1963) [7], М. Бахтін («Епос

и роман», 1975) [1], А. Есалнек («Своеобразие романа как жанра», 1978 [18], «Итоги изучения романа», 1998 [18]), С. Мелетинський («Введение в историческую поэтику эпоса и романа», 1986) [10]; Г. Косіков («К теории романа (Роман средневековый и роман Нового времени)», 1994) [9], М. МакКеон («Theory of the Novel. A Historical Approach», 2000) [21], Дж. Шнайдер («Einführung in die Roman-Analyse», 2003) [22], Т. Іглтон («The English Novel», 2005) [20], Н. Бернадська «Теорія роману як жанру в українському літературознавстві», 2005) [2], Н. Копистянська («Жанр, жанрова система в просторі літературознавства», 2005) [8], Т. Бовсунівська («Жанрові модифікації сучасного роману», 2015) [3] та ін. Суто теоретичне осмислення його поетики розпочинається ще за часів Ренесансу, коли роман став достойним конкурентом епічної поеми. Цілісне концептуально довершене оформлення розмірковувань над поетикою роману припадає на більш пізні часи, втім, класичним теоріям, що були свого часу обґрунтовані Г. В. Ф. Гегелем та М. Бахтінім, передують історико-літературні рефлексії літераторів стосовно його природи, різновидів та модифікацій романного жанру.

Актуальність цієї розвідки полягає в тому, що звернення до жанрологічних рефлексій письменників-романістів XVIII століття допоможе нам сформулювати уявлення про генезу та розвиток літературно-критичного мислення в аспекті генологічному, а отже, зрозуміти не тільки специфіку жанротворчих процесів тогочасся, але й принципи написання літературного твору, зокрема, такого неунормованого, як роман. Крім того, міждисциплінарний кут дослідження, що полягає в поєднанні таких дисциплін, як історія літератури та літературна критика, кристалізує наші уявлення про роман саме у XVIII столітті, коли цей жанр почав поступово завойовувати пальму першості серед літературних жанрів.

Усе вищенаведене і зумовило мету статті – осмислити природу, напрямки та сутність жанрологічних рефлексій у передмовах до англійських романів XVIII століття в контексті магістральних ліній розвитку романного жанру. Безперечно, ці рефлексії виступають важливими віхами в історії роману, оскільки вони відбивають уявлення про його структуру, змістовну насиченість та провідні конститuentи, закладаючи певні орієнтири для подальшого історико-літературного розвитку.

Англійська модифікація роману (Д. Дефо, Дж. Свіфт, Г. Філдінг, Т. Смоллет) викликає осо-

бливий інтерес у контексті того, що драматург В. Конгрів у передмові до п'єси «Незнайомка» (1692) виокремлює типи роману: «romance», в якому панує суцільна вигадка, а сюжет є напівказковим і сповненим випадковостями, та «novel», де йдеться про події, що гіпотетично можливі в реальному житті [9, с. 241], а в англійській романістиці XVIII століття подібний розподіл романів майже не простежується, а навпаки, тенденція до «novel» описана в усіх історико-літературних джерелах з історії світової літератури.

Виклад основного матеріалу. Передмова до англійського роману XVIII століття – це не тільки своєрідна літературна традиція, оригінальна стратегія або ж рекламний трюк. У передмовах до творів тогочасся можна знайти чимало рефлексій на жанрологічну тематику, які найяскравіше ілюструють провідні тенденції в розвитку літературно-критичної думки та допомагають кристалізувати наші уявлення про той чи інший жанр.

Провідним жанром в англійській літературі був роман, і саме його осмислювали автори творів. Це перетворилося на своєрідне змагання, оскільки кожний різновид роману, кожна його модифікація репрезентувалися автором як щось незвичайне та неодмінно варте читачької уваги. Поряд із чисельними літературними містифікаціями, риторичними пасажами та іншими стратегіями заохочення потенційного реципієнта на сторінках передмов знаходимо доволі цікаві дискусії та розмірковування на жанрологічну тематику.

Так, Даніель Дефо в передмові до роману «Молль Флендерс» (1722) орієнтує читача на відсутність романічних штампів та на імпліцитному рівні відзначає вже застарілим формат «romance»: «В последнее время публика так привыкла к романам, что история подлинной жизни, в которой от читателя скрыты имена действующих лиц и другие сведения о них, вряд ли будет сочтена былью» [5]. Саме в преамбулі до свого твору автор декларує і переказ реальних подій, і евфемізацію мови героїні, і потужний дидактичний струмінь. Варто підкреслити, що принцип дидактичності автор нібито запозичує в таких жанрів, як комедія і трагедія: «Драмы и комедии преследуют нравственные цели и при помощи живого изображения насаждают добродетель и благородство, в то же время изобличая и осмеивая всякого рода пороки...основное требование строжайшим обра-

зом соблюдено на всем протяжении настоящей книги, во всех бесконечно разнообразных ее эпизодах; в ней нет ни одного дурного поступка, который бы рано или поздно не привел к беде или несчастью, все выведенные в ней негодяи либо несут наказание, либо раскаиваются; дурное изображается только с целью осуждения, а добродетель и справедливость всегда вознаграждаются [5]. Подібний міжжанровий діалог є яскравим показником того, що в той час літературно-критична дискусія принаймні на імпліцитному рівні, принаймні в передмові до твору інспірувала розвиток літературно-критичної думки. І хоча ще в кінці XVII століття В. Конгрів писав про два типи роману, то вже на початку XVIII століття письменники оновлювали форми твору. Так, у Дефо відмова від довгих за обсягом «romances» виокремлена в текстовий пасаж: «Рукопись содержит еще две великолепные повести, о которых отчасти можно судить по некоторым отрывкам, вошедшим в настоящую книгу, но обе они слишком длинны, чтобы поместить их в этом томе, они могли бы составить самостоятельные книги» [5]. Таким чином, жанрологічні рефлексії Даниеля Дефо спрямовані свідомо на створення роману Нового часу з декларативною відмовою від старих вже звичних читачеві форм.

Суголосна відмова від романічної жанрової моделі задекларована і у творі Джонатана Свіфта «Мандри Гулівера» (1726). Стосовно обсягу літературного твору письменник зазначає: «Эта книга вышла бы, по крайней мере, в два раза объемистее, если б я не взял на себя смелость выкинуть бесчисленное множество страниц, посвященных ветрам, приливам и отливам, склонениям магнитной стрелки и показаниям компаса в различных путешествиях, а также подробнейшему описанию на морском жаргоне маневров корабля во время бури. Точно так же я обошелся с долготами и широтами» [12]. Скорочення тексту твору, орієнтація на події та фактаж, а не на довгий за обсягом опис демонструють приналежність твору до жанрової моделі «novel». Також Свіфт відкрито позначає відсутність властивих для «romances» нереальних або вигаданих подій в сюжеті твору: «Все произведение, несомненно, дышит правдой, да и как могло быть иначе» [12]. Це пунктирно окреслює перспективну лінію розвитку романного жанру, яка сягатиме апогею в реалістичному романі другої половини XIX століття Ч. Діккенса або В. Теккерея.

Продовжує тенденцію осмислення сутності роману і Генрі Філдінг – один із видатних англійських письменників, який зробив потужний внесок не тільки в історію літератури, але й долучився до дискусії стосовно природи цього жанру. Так, у передмові до «Історії пригод Джозефа Ендрюса» (1742) він вдається до так званого жанрового самовизначення, даючи власному комічному роману дефініцію «комедийной эпической поэмы в прозе» («comic epic poem in prose») [14].

У передмові до твору автор ділиться міркуваннями стосовно роману: «Действию его свойственна большая длительность и больший охват; круг событий, описанных в нем, много шире, а действующие лица более разнообразны. От серьезного романа он отличается своею фабулой и действием: там они важны и торжественны, здесь же легки и забавны. Отличается комический роман и действующими лицами, так как выводит особ низших сословий и, следовательно, описывает более низменные нравы, тогда как серьезный роман показывает нам все самое высокое. Наконец, он отличается своими суждениями и слогом, подчеркивая не возвышенное, а смешное» [14]. Щодо зображення персонажів, то Філдінг декларує такий принцип: «Те пороки, какие встречаются здесь, являются скорее случайным следствием той или иной человеческой слабости или некоторой шаткости» [14], «что касается фигуры Адамса, самой примечательной в этой книге, то подобной, мне думается, не встретишь ни в одной из ныне существующих книг. Она задумана как образец совершенной простоты» [14].

Як бачимо, Філдінг осмислює і дійових осіб, і сюжет, і тематику роману як такі, що неможливі в системі координат «romance», а орієнтують письменника на створення «novel», який полягає в зображенні реальних персонажів та подій. І хоча експліцитно цю думку автор не висловлює, то на імпліцитному рівні чітко простежується тяжіння автора до поетики роману Новочасся. Ясність та простота зображення характеру, акцентуація читача на негативних проявах людини є задекларованими романними принципами, якими послуговується автор. Цікаво, що в передмові до роману «Історія Тома Джонса, знайди» (1749) Філдінг, хоч і не так репрезентативно, як в «Історії пригод Джозефа Ендрюса» (1742), також імпліцитно рефлектує стосовно природи романного жанру. Він зазначає, що людська природа є саме тим, що має

зображувати автор твору: «Настоящую природу так же трудно найти у писателей, как байонскую ветчину или болонскую колбасу в лавках» [15], «предложим сначала человеческую природу свежему аппетиту нашего читателя» [15]. Осмислення сутності людської природи і є головним романним конфліктом, на думку Філдінга. Отже, сам автор у передмовах до власних романів декларує власну інтенцію до створення романів, поетика яких тяжіє до «novel».

До осмислення природи романного жанру звертається і англійський письменник Тобіас Смоллет. У творі «Пригоди Родріка Рендома» (1748) письменник розмірковує про ґенезу романного жанру: «Роман, вне сомнения, обязан своим происхождением невежеству, суетности и суевериям ... вот откуда произошла языческая мифология, каковая является только собранием необычайных романов» [13]. Також він пунктирно окреслює шляхи розвитку романного жанру, не оминаючи увагою роман Сервантеса як один із магістральних в історії розвитку романного жанру. Смоллет у негативній тональності розмірковує про поетику «gotapсе» та романічні штампи у творі: «Авторы романов, которые, утратив всякое понятие о правдоподобии, наполнили свои произведения чудовищными гиперболами» [13], наголошує увагу на тому, що саме «Сервантес неподражаемо забавной книгой решительно исправил человеческий вкус, показав рыцарство с правильной точки зрения, и поставил перед романом более полезные и занимательные цели, ибо присвоил ему комические черты и указал на нелепости в повседневной жизни» [13]. Письменник у такий спосіб декларує власну прихильність до того, що саме формат «novel» є тією жанровою матрицею, якою має послуговуватися автор та на прикладі власного твору це доводить: «Каждый разумный читатель с первого взгляда заметит, что я не уклоняюсь от истины в передаче фактов, которые в основном подлинны, хотя подробности изменены и замаскированы, чтобы избежать сатиры на отдельные личности» [13]. Жанрологічні рефлексії письменника демонструють схожість його творчого методу використання техніки «novel» із методом його сучасників: Д. Дефо, Дж. Свіфта та Г. Філдінга.

Висновки та пропозиції. Таким чином, аналіз передмов до романів Д. Дефо, Дж. Свіфта, Г. Філдінга, Т. Смоллета дає підстави ствер-

джувати, що у XVIII столітті відбувається процес розвитку уявлень про специфіку романного жанру та зародження провідних складових концепцій жанру, в ході якого більш-менш чітко структуруються такі вимоги до романної поетики, як орієнтація автора на опис реальних подій, підвищення уваги до внутрішнього світу особистості, зростання динаміки в зображенні характерів персонажів.

Жанрологічні рефлексії Д. Дефо, Дж. Свіфта, Г. Філдінга, Т. Смоллета в передмовах до романів мають здебільшого імпліцитний характер, утім, в текстах їхніх творів взнаки дається реалізація задекларованих принципів. Органічно вплітаючи власні уявлення про роман як жанр у мереживо літературних містифікацій, рекламних трюків, вдалих образно-стилістичних знахідок, що формує власне текст передмови, письменники створювали не літературно-критичний маніфест, а радше в практичному ключі вирішували питання про принципи написання твору. У такому випадку вони і знімали із себе відповідальність за власну літературно-критичну позицію, і оминали відкриту дискусію щодо гостроактуальних літературно-критичних питань, і реалізовували власноруч прописані принципи на сторінках творів.

Водночас ці жанрологічні рефлексії не тільки є полем для подальших теоретико-літературних та історико-літературних досліджень, але й являють собою доволі вдалу письменницьку стратегію. Окрім власне висловлення поглядів стосовно поетики того чи іншого твору, письменник імпліцитно залучав до дискусії і тогочасного читача, створюючи ілюзію інтелектуально рівного собі співрозмовника та в такий спосіб улещуючи різним прошаркам тогочасного суспільства, адже потенційною аудиторією романів Д. Дефо, Дж. Свіфта, Г. Філдінга, Т. Смоллета була не тільки тогочасна еліта, але й представники «третього стану» тогочасного англійського суспільства.

Попри той факт, що результати спостережень письменників над романною поетикою навряд чи можуть претендувати на статус фундаментальних, вони відіграють важливу роль, оскільки сприяють структуруванню діахронічної візії поетики романного жанру, що є вкрай важливим як у ході системного аналізу, так і в процесі дослідження специфіки художнього мислення тієї чи іншої історико-літературної доби.

Список використаної літератури:

1. Бахтин М. Эпос и роман (о методологии исследования романа) // Литературно-критические статьи. М.: Худож. лит., 1986. С. 392–427.
2. Бернадська Н. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури». К., 2005. 36 с.
3. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків.: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
4. Денисова Т. Роман і романісти США ХХ ст. К.: Дніпро, 1990. 363 с.
5. Дефо Д. Молль Флендерс. URL: <http://www.lib.ru/PRIKL/DEFO/moll.txt>.
6. Затонский Д. Искусство романа и ХХ век. М.: Худож. лит., 1973. 536 с.
7. Кожин В. Происхождение романа. М.: Сов. писатель, 1963. 440 с.
8. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
9. Косиков Г. К теории романа (Роман средневековый и роман Нового времени) // Проблема жанра в литературе Средневековья. М.: Наследие, 1994. С. 45–87.
10. Мелетинский Е. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. М.: АН СССР Ин-т мировой лит-ры им. А.М. Горького, 1986. 319 с.
11. Потемкина Л. К проблеме внутрижанровой классификации романа в советском литературоведении // Актуальные вопросы теории и истории зарубежного романа 17-20 веков: Сборник научных трудов. Днепропетровск: изд-во ДГУ, 1984. 122 с.
12. Свифт Дж. Путешествия Гулливера. URL: <http://www.lib.ru/INOOLD/SWIFT/gulliver.txt>.
13. Смоллет Т. Приключения Родрика Рэндорма. URL: <http://www.lib.ru/INOOLD/TOBAJS/roderik.txt>.
14. Филдинг Г. История приключений Джозефа Эндрюса и его друга Абраама Адамса. URL: http://www.lib.ru/INOOLD/FILDING/fielding2_3.txt.
15. Филдинг Г. История Тома Джонса, найденыша. URL: http://www.lib.ru/INOOLD/FILDING/filding_jones1.txt.
16. Эсалнек А. Итоги изучения романа // Литературоведение на пороге XXI в.: Материалы международной научной конференции (МГУ, май 1997). М.: Рандеву-АМ, 1998. С. 78–84.
17. Эсалнек А. Роман. Русская словесность. 1999. № 5. С. 72–79.
18. Эсалнек А. Своеобразие романа как жанра: Спецкурс. Для студентов заочного отделения. М.: изд-во Моск. ун-та, 1978. 79 с.
19. Congreve W. / The Preface to the Incognita // Incognita. Oxford: Oxford University Press, 1987. 178 p.
20. Eaglton T. The English Novel / Eaglton T. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing, 2005. 365 p.
21. McKeon M. The Origins of the English Novel 1600-1740. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998. P. 52-64. Schneider J. Einführung in die Roman-Analyse / Schneider J. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003. 152 p.

Тарасенко К. В. Предисловия к английским романам XVIII столетия как источник жанрологических рефлексий

В статье рассматриваются предисловия к английским романам XVIII столетия в качестве источника жанрологических рефлексий. Доказано, что именно рассуждения о романе, представленные на страницах художественных произведений, правомерно рассматривать как один из этапов развития романоведения.

Ключевые слова: жанр, роман, предисловие к роману, историко-литературный процесс, рецепция.

Tarasenko K. Prefaces to the English Novels of the XVIII century as a source of genre concepts

The article deals with the analysis of the concepts of the genre of the novel, which were expressed by prominent writers on the pages on the prefaces to the novels of the XVIIIth centuries. It is proved that their reflections formed one of the periods in the development of the novel's reception.

Key words: genre, romance, novel, preface to the novel, reception.